

Список використаних джерел:

1. Рязанова Н. Чи бути спеціалізованому суду з інтелектуальної власності в Україні? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/nryazanova/article/25760.aspx>
2. Капица Ю.М. Право інтелектуальної власності Європейського Союзу та законодавство України / Ю.М. Капица. – К. : Слово, 2006. – 1104 с.
3. Кузнєцова Н.С. Акти цивільного законодавства // Енциклопедія цивільного права України: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України / від. ред. Я.М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2009. – С. 30.
4. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України в редакції від 01.10.2011 р. / Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon№2.rada.gov.ua||law|1629-15>
5. Газета «Юридична практика» №12 (900) від 24.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.ua>
6. Харитонов О.І. Особисті немайнові права інтелектуальної власності: формування європейських концепцій / О.І Харитонов // Матеріали круглого столу: Актуальні проблеми права власності (м. Одеса, 17.06.2016 р.). – Одеса : Фенікс, 2016. – С. 69.
7. Козинець А.О. Цивільно-правове регулювання загальних інформаційних відносин: [монографія] / А.О. Козинець. – Київ, 2016. – С. 103.

УДК 347.447.86.03:347.451.031(477)

ПАЄНОК А.О.

**ПІДСТАВИ СТЯГНЕННЯ НЕУСТОЙКИ ЗА ПОРУШЕННЯ СТОРОНАМИ
ДОГОВОРУ РОЗДРІБНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТОВАРІВ**

Стаття присвячена аналізу правової регламентації стягнення неустойки як форми цивільно-правової відповідальності за порушення сторонами зобов'язань, породжених договором роздрібною купівлі-продажу товарів, з метою встановлення та усунення правових прогалин у законодавстві України.

Ключові слова: договір роздрібною купівлі-продажу товарів, цивільно-правова відповідальність, стягнення неустойки.

Статья посвящена анализу правовой регламентации взыскания неустойки как формы гражданско-правовой ответственности за нарушение сторонами обязательств, порожденных договором розничной купли-продажи товаров, с целью установления и устранения правовых пробелов в законодательстве Украины.

Ключевые слова: договор розничной купли-продажи товаров, гражданско-правовая ответственность, взыскание неустойки.

The article analyzes the legal regulation of penalty charge as a form of civil liability for parties' violations of obligations under the retail and purchase agreement with the aim of establishing and eliminating of legal gaps in the legislation of Ukraine.

Key words: retail and purchase agreement, civil liability, penalty charge.

Вступ. Договір роздрібною купівлі-продажу товарів, як один із видів договору купівлі-продажу, виступає фінальною правовою формою торгового обслуговування населення, адже забезпечує надходження товарів у кінцеву сферу – споживання. Основним завданням дослідження

© ПАЄНОК А.О. – здобувач наукового ступеня кандидата юридичних наук (Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України)

цього виду договору є формування цивілізованого ринку роздрібного товарообороту, де першочергове місце посідають непорушність і захист прав та інтересів його учасників, гарантованих Конституцією України.

Укладаючи договір роздрібною купівлі-продажу товарів, кожна його сторона прагне задовольнити і реалізувати свій власний інтерес, однак сьогодні дедалі частіше укладення та виконання договорів роздрібною купівлі-продажу товарів супроводжується порушенням як закону, так і умов договорів, що породжує необхідність застосування до порушника заходів цивільно-правової відповідальності з метою відновлення прав потерпілої сторони та попередження можливих правопорушень у майбутньому. У той же час, окремі положення законодавства України у сфері регламентації цивільно-правової відповідальності за порушення умов договору роздрібною купівлі-продажу товарів сьогодні характеризуються недосконалістю, що породжує двояке їх трактування при застосуванні судами.

Дослідження окремих питань, пов'язаних із застосуванням заходів цивільно-правової відповідальності, у тому числі за порушення сторонами договору роздрібною купівлі-продажу товарів, присвячена низка наукових праць як українських, так і зарубіжних вчених-цивілістів, які зробили вагомий внесок у розвиток досліджуваного договору. Серед них, зокрема: О.В. Дзера, В.В. Луць, В.І. Борисова, Т.В. Бондар, О.Є. Єгоричева, Н.С. Кузнецова, В.В. Вітрянський, М.А. Шевченко, В.П. Грибанов, М.І. Брагінський, С.С. Бичкова, Я.М. Шевченко, О.С. Яворська та інші.

Однак, не дивлячись на проведені дослідження, актуальним залишається подальше вивчення та аналіз інституту цивільно-правової відповідальності, у тому числі у зв'язку із порушенням договорів роздрібною купівлі-продажу товарів, адже на законодавчому рівні існують певні неузгодженості у нормативно-правовому регулюванні, пов'язаному із стягненням неустойки за порушення умов вказаного договору.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей та загальних закономірностей стягнення неустойки як заходу цивільно-правової відповідальності за порушення договору роздрібною купівлі-продажу товарів.

Результати дослідження. Для динаміки усіх цивільно-правових зобов'язань характерним є те, що вони можуть розвиватися у двох напрямках – правомірному, що має місце при належному виконанні, або протиправному – при порушенні сторонами взятого зобов'язання. Водночас порушення договірного зобов'язання є юридичним фактом, який суттєво впливає на стан цивільних правовідносин сторін та передбачає відхилення суб'єкта його виконання від правил, відповідно до яких має виконуватися зобов'язання [1, с. 65, 66].

У статті 629 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК) міститься загальне для усіх цивільно-правових договорів правило, відповідно до якого договір є обов'язковим для виконання сторонами [2]. Однак доволі часто сторони договору порушують взяті на себе зобов'язання, що, у свою чергу, тягне за собою необхідність застосування передбачених законом наслідків порушення такого зобов'язання. Серед правових наслідків, які настають у випадку порушення сторонами цивільних зобов'язань, найбільш поширеним стало застосування мір цивільно-правової відповідальності, метою яких є максимальне усунення наслідків чи то невиконання, чи то неналежного виконання зобов'язання.

У доктрині права найбільшої підтримки до розуміння правової природи цивільно-правової відповідальності зазнала позиція О.С. Іоффе, який цивільно-правову відповідальність визначав як санкцію за правопорушення, що передбачає покладення на правопорушника закріплених у законі невідповідних правових наслідків, які виявляються у позбавленні його певних суб'єктивних прав або заміні невиконаного обов'язку новим, чи у приєднанні до невиконаного обов'язку нового, додаткового. При цьому автор наголошував, що відповідальність являє собою не просто санкцію за правопорушення, а санкцію, яка спричиняє певні позбавлення майнового або особистого характеру [3, с. 139, 141]. На переконання С.М. Бервено, таке визначення цивільно-правової відповідальності є надзвичайно вдало сформульованим, оскільки дозволяє виокремити серед багатьох санкцій міри цивільно-правової відповідальності, які покликані виконувати забезпечувальну і компенсаційну функцію щодо порушених прав особи [4, с. 196].

Тобто, суть цивільно-правової відповідальності полягає не стільки у покаранні винної сторони стягненням певної частини її майна, скільки у відновленні порушеної майнової сфери її контрагента, майнові інтереси та суб'єктивні права якого порушено. Отже, цивільно-правова відповідальність, з одного боку, має виражатися в негативних наслідках, бути додатковим тягарем для порушника, з іншого – мати характер еквівалентного відшкодування заподіяної шкоди для постраждалого [5, с. 180].

Одним із поширених у застосуванні заходів цивільно-правової відповідальності за порушення договірних зобов'язань є стягнення неустойки, якій як юридичній категорії притаманні певні особливості, адже вона має подвійний характер, який розкривається через її правову сутність.

Відповідно до статті 546 ЦК неустойка відноситься до одного із видів забезпечення зобов'язання, який покликаний своєю наявністю стимулювати сторони зобов'язання до його належного виконання. У той же час, як вбачається із аналізу статті 611 ЦК, вона є одним із правових наслідків, які настають у випадку порушення сторонами зобов'язання, тобто – заходом цивільно-правової відповідальності. Таким чином, до порушення зобов'язання неустойка є засобом забезпечення виконання зобов'язання та виконує попереджувальну функцію, однак з моменту вчинення однією із сторін цивільного правопорушення неустойка перетворюється на захід цивільно-правової відповідальності, який покликаний виконувати каральну функцію.

Важливими забезпечувальними елементами неустойки є те, що право на неї виникає незалежно від наявності у потерпілої сторони збитків, завданих невиконанням або неналежним виконанням зобов'язання, та те, що вона підлягає стягненню у повному розмірі незалежно від відшкодування збитків (стаття 550 ЦК).

Зміст поняття «неустойка» міститься у статті 549 ЦК, під якою розуміють грошову суму або інше майно, які боржник повинен передати кредиторі у разі порушення боржником зобов'язання. ЦК також виділяє дві форми неустойки – штраф (обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання) і пеню (обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання) [2].

У літературі, залежно від підстав встановлення неустойки, її переважно поділяють на два види, серед яких: договірна (умови, за якими вона сплачується та її розмір встановлені угодою сторін) та законна, або як її ще називають, нормативна (умови її сплати та розмір встановлені нормативними актами, які регулюють відповідний вид зобов'язань) [6, с. 658].

До правовідносин, що виникають з договору роздрібної купівлі-продажу, можливим є застосування, як законної, так і договірної неустойки, а тому пропонуємо розглянути підстави та передумови, з настанням яких у договорах роздрібної купівлі-продажу товарів може наставати такий захід цивільно-правової відповідальності, як стягнення неустойки.

Відповідно до статті 698 ЦК за договором роздрібної купівлі-продажу товарів продавець, який здійснює підприємницьку діяльність з продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його [2].

Стаття 673 ЦК покладає на продавця обов'язок передати за договором роздрібної купівлі-продажу не просто товар, а товар, якісні характеристики якого відповідають як умовам договору роздрібної купівлі-продажу товарів, так і встановленим до якості товару вимогам законодавства України. Проте сьогодні непоодинокими є ситуації, коли продавцями право покупця на якісний товар дедалі частіше порушується, у зв'язку із чим законодавець у статті 708 ЦК встановив перелік прав, якими наділяється покупець у разі продажу йому товару неналежної якості, серед яких встановлено право вимагати від продавця або виготовлювача безоплатного усунення недоліків товару.

У випадку обрання покупцем права на повернення товару для безоплатного усунення недоліків, на продавця (виготовлювача), відповідно до статті 709 ЦК, покладається зобов'язання протягом чотирнадцяти днів або, за домовленістю сторін, в інший строк задовольнити таку вимогу покупця. Окрім того, на вимогу покупця на час ремонту йому має бути наданий у користування аналогічний товар, незалежно від моделі, з доставкою. У той же час, у частині 5 цієї норми встановлена нормативна підстава для стягнення з продавця неустойки. Так, за кожний день прострочення продавцем або виготовлювачем усунення недоліків товару і невиконання вимоги про надання в користування аналогічного товару на час усунення недоліків продавець сплачує покупцеві неустойку в розмірі одного відсотка вартості товару.

Таке ж право за покупцем як стороною договору роздрібної купівлі-продажу товарів на стягнення неустойки закріплене і у статті 8 ЗУ «Про захист прав споживачів», однак із однією відмінністю, яка стосується форми пред'явлення вимоги покупця на видачу йому під час ремонту товару аналогічної марки, яка згідно з частиною 9 цієї статті має бути висловлена у письмовій формі [7].

Спробуємо змодельовати ситуацію, що покупець, чие право на належну якість товару порушено, спершу обирає у якості способу захисту звернутися до продавця з вимогою усунути недоліки протягом встановлених 14 днів, однак продавець, у свою чергу, не виконує вказану вимогу, чим прострочує її виконання. За таких обставин покупець фактично набуває право на стягнення передбаченої частиною 5 статті 709 ЦК неустойки у розмірі 1% вартості товару за про-

строчення виконання його вимоги. У подальшому покупець, який фактично вже набув права на відшкодування неустойки, із урахуванням невиконання зобов'язання продавця по усуненню недоліків товару, має право замінити свою вимогу, адже у статті 708 ЦК не міститься заборони щодо заміни вимоги покупця, а лише зазначено, що у разі продажу покупцю товару неналежної якості він за своїм вибором вправі: 1) вимагати від продавця або виготовлювача безоплатного усунення недоліків товару або відшкодування витрат, здійснених покупцем чи третьою особою, на їх виправлення; 2) вимагати від продавця або виготовлювача заміни товару на аналогічний товар належної якості або на такий самий товар іншої моделі з відповідним перерахунком у разі різниці в ціні; 3) вимагати від продавця або виготовлювача відповідного зменшення ціни; 4) відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми.

Таким чином, покупець, який вже набув право на стягнення неустойки, внаслідок подальшого невиконання продавцем його вимоги про усунення недоліків товару, вправі замінити свою первісну вимогу на вимогу, наприклад, про розірвання договору роздрібно-купівлі-продажу товарів та повернення сплачених за товар грошових коштів, у зв'язку із чим у подальшому звертається до суду з таким позовом.

Фактично описані нами вимоги носять самостійний і взаємозалежний характер та мають окремі правові підстави для їх задоволення, однак суди при розгляді такої категорії справ не завжди приймають позитивні рішення в частині одночасного задоволення двох зазначених вимог.

Так, рішенням Першотравневого районного суду міста Чернівці ОСОБИ_2 було задоволено частину позовних вимог, серед яких вимога про розірвання договору роздрібно-купівлі-продажу товарів і стягнення збитків. У той же час, вимога ОСОБИ_2 про стягнення неустойки за кожен день прострочення строку на усунення недоліків товару з ОСОБИ_3 залишилась без задоволення. Суд при аналізі частини 3 статті 8 ЗУ «Про захист прав споживачів» де вказано, що споживач має право пред'явити одну з вимог, передбачених частиною першою цієї статті, а в разі її невиконання заявити іншу вимогу, передбачену частиною першою цієї статті, прийшов до висновку, що оскільки ОСОБА_2 звернувся з позовом до суду про розірвання договору, вона змінила свої вимоги до продавця, а розірвання договору купівлі-продажу має наслідком повернення продавцем сплаченої за товар суми та не передбачає нарахування стягнення неустойки [8].

З вказаним рішенням суду не можна погодитись, оскільки воно винесене через неправильне трактування судом частини 3 статті 8 ЗУ «Про захист прав споживачів». У той же час, якщо наведена у цій статті смислова конструкція має властивість до двозначного трактування, то, на нашу думку, необхідно внести відповідні зміни у вказану норму з метою недопущення її подальшого неправильного трактування судами.

Правильність висловленої нами позиції щодо можливості одночасного задоволення вимог про розірвання договору роздрібно-купівлі-продажу товарів (з наступним поверненням сплачених за товар грошових коштів) та стягнення неустойки, віднаходить своє підтвердження у пункті 20 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12.04.1996 року № 5 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовом про захист прав споживачів» де вказано, що коли споживач у зв'язку з невиконанням виготовлювачем (виконавцем, продавцем) його вимоги про усунення недоліків товару змінює цей захід захисту на інший, він не втрачає права на одержання зазначеної неустойки за період, що передував такій зміні [9].

Враховуючи вищенаведене, а також з метою уникнення винесення судами у майбутньому несправедливих рішень, які обмежують права покупців у договорі роздрібно-купівлі-продажу товарів при пред'явленні одночасно двох вимог, а саме про стягнення неустойки і розірвання договору роздрібно-купівлі-продажу товарів та повернення сплачених за товар коштів, вважаємо за необхідне внести наступні зміни:

– частину 5 статті 709 ЦК доповнити абзацами наступного змісту: «У випадку прострочення вимоги покупця про усунення недоліків товару або невиконання вимоги про надання в користування аналогічного товару покупець на свій вибір має право пред'явити іншу вимогу з числа тих, що передбачені частиною 1 статті 708 цього Кодексу.

Зміна вимоги не позбавляє покупця права на стягнення неустойки у розмірі одного відсотка від вартості товару, яка виникла у зв'язку із простроченням продавцем строку на усунення недоліків товару або через невиконання вимоги про надання в користування аналогічного товару. Нарухування неустойки у розмірі одного відсотка від вартості товару за прострочення продавцем строку на усунення недоліків товару або через невиконання вимоги про надання в користування аналогічного товару чи прострочення строку на повернення товару з ремонту припиняється з моменту пред'явлення покупцем іншої вимоги передбаченої частиною 1 статті 708 цього Кодексу».

– частину 3 статті 8 ЗУ «Про захист прав споживачів» пропонуємо доповнити абзацом : «Пред'явлення іншої вимоги, передбаченої частиною першою цієї статті, не позбавляє споживача права на пред'явлення вимог про застосування правових наслідків порушення, які настали у зв'язку із невиконанням чи неналежним виконанням попередньої вимоги».

– частину 1 статті 708 ЦК України пропонуємо розширити абзацом наступного змісту : «У випадку невиконання чи неналежного виконання продавцем однієї із пред'явлених покупцем вимог покупець вправі її замінити, що не позбавляє його права на пред'явлення вимог про застосування правових наслідків порушення, які настали у зв'язку із невиконанням чи неналежним виконанням попередньої вимоги».

Право на регулювання питань, пов'язаних із встановленням договірної неустойки, не обійшло стороною і договір роздрібної купівлі-продажу товарів, а це означає, що не тільки покупець може набувати право на стягнення неустойки у договорі роздрібної купівлі-продажу товарів, адже при її наявності у договірних умовах така може підлягати стягненню і з самого покупця при порушенні ним взятих на себе зобов'язань.

Можливість встановлення у договорі роздрібної купівлі-продажу товарів так званої договірної неустойки регламентується статтею 551 ЦК, де зазначено, що сторони вправі у договорі збільшувати розмір неустойки у порівнянні з тією, яка встановлена законом. ЦК також дозволяє сторонам у договорі зменшувати розмір неустойки, встановлений актом цивільного законодавства, проте крім випадків, коли інше прямо передбачено законом [2].

Однак, ЦК містить ще одне правило, пов'язане із встановленням неустойки у договорах, яке розкривається у статті 547 ЦК України де вказано, що правочин щодо забезпечення виконання зобов'язань має вчинятися у письмовій формі. У іншому випадку такий правочин буде визнаний нікчемним. З аналізу наведеної норми можна зробити висновок, що стягнення договірної неустойки за порушення договору роздрібної купівлі-продажу товарів є можливим лише у випадку укладення сторонами такого договору у письмовій формі, де будуть відображеними підстави, розмір та умови для стягнення неустойки з сторони-порушника договору роздрібної купівлі-продажу товарів.

Висновки. Отже, неустойка як правова категорія має свої особливості, адже завдяки своєму подвійному характеру їй властиво виступати як заходом забезпечення виконання зобов'язання, породженого договором роздрібної-купівлі-продажу товарів, так і заходом цивільно-правової відповідальності, у якій вона перетворюється у випадку порушення однією із сторін своїх зобов'язань, встановлених договором або законом. У той же час проведене дослідження та аналіз судової практики у поєднанні із нормами чинного законодавства України надає можливість зробити висновок про наявність проблемних питань, пов'язаних із реалізацією покупцями у випадку продажу їм товару неналежної якості своїх прав на одночасне стягнення з продавця неустойки (як заходу цивільно-правової відповідальності) та застосування інших наслідків порушення договору роздрібної купівлі-продажу товарів.

Список використаних джерел:

1. Гришко О. До питання про ознаки порушення договірної зобов'язання / О.Гришко // Юридична Україна. – 2011. – №4. – С 65–69.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV (у редакції від 19.10.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Иоффе О.С. Избранные труды: в 4 т. / О. С. Иоффе. – СПб. : Юридический центр Пресс. – Т. III. Обязательственное право. – 2004. – 837 с.
4. Бервено С.М. Проблемы договорного права Украины : [монографія] / С.М. Бервено. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 392 с.
5. Розізнана І.В. Концепція відповідальності за порушення договірних зобов'язань в цивільному праві України / І.В. Розізнана // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 179–185.
6. Цивільне право України : академічний курс : [підручник] : у 2 т. / за заг. ред. Я.М. Шевченко. – Вид 2-ге, доп. і перероб. – К. : Видавничий дім Ін Юре. – Т. 1. Загальна частина. – 2006. – 696 с.
7. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII (у редакції від 01.01.2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
8. Рішенням Першотравневого районного суду міста Чернівці від 27.04.2016 р. у справі №72/246/16-ц[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57445035>
9. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовом про захист прав споживачів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.04.1996 р. № 5 (у редакції від 25.05.1998 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-96>